

Over de datering van de Lageweg en het Boterdiep in Bedum

Jan van den Broek (2018)

Zowel de Lageweg als het Boterdiep dateren uit het eerste millennium.

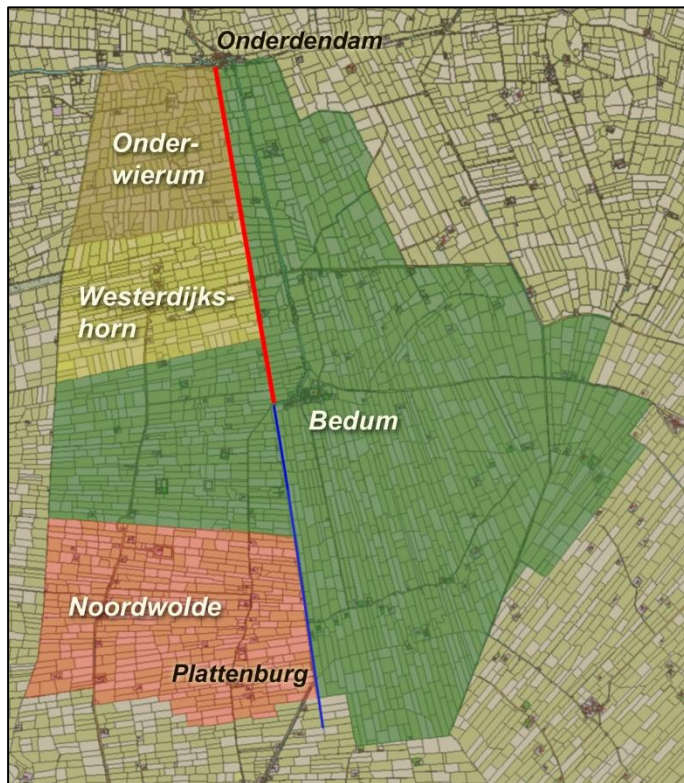
Het is jammer dat ik ter ondersteuning van deze stelling niet kan verwijzen naar oude schriftelijke bronnen of een al langer bestaand wetenschappelijk boekwerk dat in de loop van de jaren zijn nut en gezag heeft bewezen. De reden daarvoor is eenvoudig: zulke bronnen en zo'n studie bestaan niet. Natuurlijk zijn er al veel langer geleerden – professionals en amateurs – geïnteresseerd in de landschapsgeschiedenis van Groningerland. Het is echter pas sinds de laatste 10-20 jaar dat we met behulp van digitale gegevens een belangrijke stap voorwaarts kunnen maken.

Het aantal onderzoekers dat op een echt wetenschappelijke manier bezig is en probeert alle relevante informatie (archeologisch, historisch, taalkundig, bodemkundig etc.) te benutten, is heel klein. Otto Knottnerus werkt op deze manier en richt zich vooral op het oosten van de provincie (Fivelgo, Oldambt, Reiderland), en Jeroen Zomer die onlangs gepromoveerd is op een onderzoek over het zuidwestelijk deel van Groningerland, heeft zich in het bijzonder met Langewold bezig gehouden. Een derde onderzoeker die ik zou kunnen noemen is Paul Noomen, die werkt aan een studie over de voormalige koninklijke domeinen in het noorden en daarbij ook allerlei landschappelijke aspecten betreft. Ondergetekende tenslotte richt zich vooral op Centraal-Groningen, met inbegrip van het gebied waarin Bedum ligt.

Ofschoon mijn onderzoek zich op lang vervlogen tijden richt, zijn de reconstructies die daaruit voortkomen dus gloednieuw en nog niet getoetst door de wetenschappelijke kritiek. Dat neemt niet weg dat ik ervan overtuigd ben dat de hoofdlijnen van mijn reconstructies correct zijn.

Lageweg

De Lageweg in Bedum ligt met de Stadsweg in Onderdendam, de Stationsweg in Bedum en het Boterdiep van Bedum tot de knik bij Plattenburg (bij de Krimstermolen) op één lijn die de oostelijke begrenzing vormt van de opstreckende verkaveling die vanaf de nederzettingen op de oostelijke oeverwal van de benedenloop van Drentsche Aa en Hunze (nu Reitdiep) oostwaarts loopt (de landstreek Ubbega). We hebben het dan over de wierden van Winsum, Bellingeweer, Tijum, Valcum, Wetsinge, Sauwerd en Adorp (de kleinere bultjes sla ik over). Hoe oud deze opstreckende verkaveling is weten we niet precies. Ik heb de indruk dat de landinrichting in het noorden (bij Winsum dus) is begonnen, wellicht in samenhang met de koninklijke domeinen die hier in de 8^e en 9^e eeuw hebben gelegen. Ook de oostelijke begrenzing van deze door een west-oost lopende verkaveling gekenmerkte structuur zal oud zijn.

De Lageweg in Bedum ligt op de lijn Onderdendam-Plattenburg

De lijn Stadsweg-Lageweg-Boterdiep staat haaks op de raailijn die men kan trekken tussen de kerken van Sauwerd en Bedum. We kunnen niet uitsluiten dat deze oostelijke begrenzing van Ubbega geconstrueerd is toen de kerken er nog niet waren en dat men gebruik heeft gemaakt van de hoogten waarop later de kerken zijn verzezen.

De oudste parochies of kerspelen in onze provincie dateren uit de tijd van Liudger (8^e eeuw); in de eeuwen daarna hebben zich van de 'oerparochies' kleinere kerspelen afgesplitst. De landinrichting dateert uit dezelfde tijd als de vorming van de kerspelen. Het ligt voor de hand dat genoemde grenslijn ook als kerspelgrens is gaan functioneren.

De doorgaande lijn Onderdendam-Plattenburg is tot c. 1900 in het landschap ongestoord gebleven. Eerst door de bouw van huizen aan de Oudedijk is het beeld enigszins veranderd. In het begin van de 20^e eeuw kwamen er meer storende elementen bij, zoals de spoorweg, het station en de huizen die verzezen bij de plek waar nu (maar toen nog niet) de brug over het Boterdiep lag. Van nog latere datum is de bebouwing aan de Stationsweg en de ontwikkeling van een compleet woongebied ter weerszijden van die weg.

'Boterdiep-Noord'

Het Boterdiep tussen Bedum en Onderdendam heeft geen grensfunctie, maar is zijn bestaan hoogstwaarschijnlijk begonnen als sloot in een ontginningsgebied. Deze waterloop hangt dus ten nauwste samen met het ontstaan en de ontwikkeling van de nederzetting Bedum. Deze is wellicht gesticht door kolonisten die vanuit het noordoosten (de omgeving van Middelstum) via het Terlaanstermaar – destijds een veenstroompje – het hoogveen in trokken. Door de ontginning van het veen daalde het maaiveld en trad wateroverlast op. Des te belangrijker werd de afvoer van het water. Het Boterdiep-Noord speelde daarbij een belangrijke rol: via deze waterloop werd het overtollige water noordwaarts afgevoerd.

Wellicht is er een tijd geweest waarin het water noordwaarts via de Delthe op de Waddenzee werd geloosd, maar weldra veranderde de situatie en kon het water vanaf Onderdendam alleen in westelijke richting, via Winsum naar de gezamenlijke benedenloop van Hunze en Aa stromen.

De oriëntatie van het Boterdiep-Noord is wellicht geconstrueerd met behulp van raailijnen op Wetsinge en de woonplek van Walfried

De vroegste ontwikkeling van Bedum is verbonden met de legendarische Sint Walfridus. Ofschoon we heiligenlevens met een korreltje zout moeten nemen, mogen we ervan uitgaan dat het verhaal over Walfriedus een historische kern heeft. Het is niet alleen mogelijk, maar zelfs zeer waarschijnlijk dat ene Walfried een leidende figuur is geweest bij het bewoon- en bruikbaar maken van het gebied waarvan Bedum de kern is. Wanneer we dit gegeven combineren met de belangrijke rol die het Boterdiep-Noord in de ontginningsgeschiedenis van Bedum moet hebben gespeeld en daarbij ook het feit betrekken dat de lijn waarop het Boterdiep-Noord ligt precies over de plek loopt waar Walfried heeft gewoond (op die plaats is na zijn dood eerst een kapel en later de kerk verzezen), zijn er genoeg argumenten om aan te nemen dat het Boterdiep ten laatste uit de late 10^e eeuw dateert.

Het Boterdiep-Noord staat haaks op de verkaveling van Wetsinge en lijkt te zijn geconstrueerd door het zetten van een loodrechte hoek waarvan de benen zijn geraaid op twee oriëntatiepunten: de hoogten van Wetsinge in het westen en van Bedum (i.e. de woonstee van Walfried) in het zuiden.

Ik neem aan dat omstreeks het jaar 1000 (of wat later) het Boterdiep-Zuid (het stuk tussen Bedum en Plattenburg) in Bedum is aangesloten op het Boterdiep-Noord. Daartoe moest een ruim 600 meter lang 'verloopstukje' in noordoostelijke richting worden gegraven. Dit zal zijn gedaan om de waterafvoer te verbeteren, maar het is zeker niet ondenkbaar dat ook de mogelijkheid om hiermee een doorlopende vaarweg tot stand te brengen een rol heeft gespeeld.

Zie *Tweestromenland*, hoofdstuk 1 'Richtingen en grenzen', pp. 15-17 en hoofdstuk 2 "'Oersloten", Boterdiep en Kardingermaar', pp. 27-36. (www.vanlauwerstoteems.nl).